

MARTIALIS **J FFEEST**
IN HET OUDE ROME
Een panorama van cadeaus

VERTAALD EN TOEGELICHT DOOR VINCENT HUNINK

Inhoud

Inleiding 5

Deel I: Aan tafel

Eten en drinken

(BOEK 13)

Deel II: Om mee te nemen

Presentjes voor thuis

(BOEK 14)

Deze uitgave

Index

Inleiding

Wie de *Xenia* en *Apophoreta* van Martialis (ca. 40–104) openslaat valt van de ene verbazing in de andere. Het zijn twee boeken vol korte verzen over de meest uiteenlopende voorwerpen uit de Romeinse wereld van de keizertijd. De ongebruikelijke Griekse titels ('Guest gifts' en 'Take away gifts') suggereren dat het gaat om verzen bij cadeautjes.

In honderden epigrammen krijgt de lezer beelden voorgeschoteld van etenswaren en drankjes, gebruiksvoorwerpen en kleding, ijzerwaren en slaven. Het kan niet gewoon genoeg, lijkt het soms, met verzen over een pennendoos of een lichtje. En het kan ook weer niet gek genoeg, denk je op andere momenten, bijvoorbeeld bij gedichten over peperduur meubilair of een stel jonge komedieacteurs. Wat is dit voor poëzie? En wat wil de dichter ermee?

Van oudsher hebben classici moeite om deze bundels te plaatsen en goed te begrijpen. In de recente Nederlandse vertaling van Martialis' *Verzameld Werk* van Piet Schrijvers (2019) worden beide boeken zelfs expliciet uitgesloten: vanwege een vermeend tekort aan literair niveau blijven ze onvertaald en onbesproken.

De teleurstelling die sommige lezers zullen hebben ervaren is voorstelbaar, zeker als ze aan de lectuur beginnen nadat ze al kennis hebben gemaakt met Martialis als spottende epigrammendichter.

Aan de ene kant zien we hier namelijk verzen die, op enkele begingedichten na, allemaal ultrakort zijn. In het Latijn omvatten ze steeds twee versregels, die bovendien wat vorm betreft vrijwel identiek zijn. Op een handvol gedichten na gaat het steeds om één dactylisch distichon (een dactylische hexameter en een dactylische pentameter met een sterke cesuur in het midden). De eerste indruk is er een van monotonie: ruim driehonderd min of meer identieke snippertjes tekst. Het lijken soms bonte citaten of haiku's. Als serieuze poëzie oogt het niet direct.

En dan de inhoud... Allemaal gebruiksvoorwerpen, dingen uit het dagelijks leven, motieven die vooral interessant lijken voor historici en archeologen. Terwijl Martialis' boeken 1 tot en met 12 spetterend retorisch vuurwerk, weergaloze vleierij en vooral keiharde spot en satirische grappen bevatten, is daarvan hier maar weinig te zien. Een lezer die op zoek is naar schandelijke seks, woeste scheldpartijen en kritiek op tijdgenoten, zoals hij of zij van Martialis gewend is, komt van een koude kermis thuis.

Er is ook nog een praktisch argument dat altijd in het nadeel heeft gewerkt van deze twee bundels. In het werk van Martialis hebben ze de nummers 13 en 14 gekregen, en in uitgaven van zijn werk komen ze dus ná de twaalf bekende boeken. Wie het werk op nummervolgorde leest is dus vermoedelijk al enigszins verzadigd of misschien zelfs 'Martialis-moe' bij de start van de lectuur van *Xenia* en *Apophoreta*.

Maar we doen het werk meer recht als we het lezen en beoordelen op zijn eigen merites. En vooral wanneer we het nemen voor wat is het: relatief vroeg werk. De boeken 13 en 14 zijn geschreven vóór boek 1 tot en met 12, en zijn daarmee dus eigenlijk niet te vergelijken. In ieder geval is het niet eerlijk ze ermee te vergelijken.

In 81 publiceerde Martialis waarschijnlijk zijn debuutbundel, het (traditioneel ongenummerde) *Boek van de Spelen* (*Liber de Spectaculis*). Dat is een boek epigrammen over een enkel welomschreven thema: de opening van het Colosseum in Rome in het jaar 80 door keizer Titus. De gedichten beschrijven stuk voor stuk voorstellingen die deel uitmaakten van de dagenlange inwijdingsfeesten. Er zijn epigrammen bij over dierengevechten, executies van misdadigers, gladiatorenduels en zelfs een heus scheepsgevecht. Steeds probeert de dichter een inventieve draai te geven aan zijn beschrijving. Een mooie pointe, een grappige of vleierende verwijzing aan het adres van de keizer, een knipoog naar de lezer. (Spijkerharde seksepigrammen en tirades over sociale misstanden ontbreken.)

De twee boeken in deze uitgaven zijn, waarschijnlijk, Martialis' eerstvolgende werk geweest. Voor de datering wordt veelal gedacht aan de jaren tussen 81 en 84. Het ligt voor de hand om de boeken te bezien als een logisch en natuurlijk vervolg op het *Boek van de Spelen*. Want evenals in de debuutbundel is de thematiek beperkt tot één onderwerp, dat in dit geval kan worden omschreven als 'de Romeinse eindejaarsfeesten'. Kort en goed: de *Saturnalia*.

De jaarlijks terugkerende Saturnalia waren een echt winterfeest, dat zich wel laat vergelijken met het Nederlandse Sinterklaas en Kerstmis. Een oeroud Romeins decemberfeest met religieuze wortels. Zoals de naam al aanduidt, was het verbonden met de god Saturnus, de vader van Jupiter. In de oudste tijd duurde het feest een dag, maar al in de Republikeinse periode werd dat verlengd tot drie, en onder keizer Caligula (een jaar of veertig vóór Martialis) zelfs tot vijf (17 tot 21 december).

Er werd een groot offerfeest gehouden bij de Saturnustempel, waarbij senatoren hun toga omruilden voor speciale feestkledij. Ook de scholen gingen dicht en op grote schaal vonden er privéfeestelijkheden plaats. Er heerste een sfeer van ontspanning en ontremming, en zelfs algehele omdraaiing van sociale normen. Zo was het gebruikelijk dat slaven het in huis tijdelijk voor het zegen kregen en niet gestraft konden worden. Pas aan het einde van het feest werd de normale orde hersteld.

Een belangrijk onderdeel van het Saturnalia-feest waren de cadeautjes die men elkaar gaf. Dat gebeurde niet op basis van gelijkheid, integendeel, bij de Saturnalia werd juist het Romeinse ‘systeem’ van sociale ongelijkheid goed zichtbaar. Rijke *patroni* gaven kostbare presentjes aan hun *clientes* (die vervolgens onderling gretig de waarde ervan vergeleken), terwijl arme *clientes* hooguit eenvoudige, goedkope dingen konden weggeven. De epigrammen van Martialis suggereren hier en daar ook cadeaus voor vrouwen en voor kinderen. Dat doet vermoeden dat de praktijk van cadeaus geven in zijn tijd enigszins was.

Cadeautjes konden persoonlijk worden gegeven of opgestuurd, maar er was ook sprake van ‘Meeneemgeschenken’, die centraal staat in boek 14. Het idee daar was dat gasten aan een rijk banket spullen uit de eetzaal mochten meenemen naar huis. Dat kunnen concrete geschenken zijn geweest, ofwel een soort tegoedbonnen met wisselende waarde. De gedichten spreken nogal eens over ‘loterij’ en ‘lootjes’. Het zal voor gasten spannend zijn geweest om zulke tegoedbonnen te krijgen, en naast blijdschap zal er ook soms teleurstelling hebben geheerst. Ook tijdens grote shows, bijvoorbeeld in het amfiteater, werden soms dergelijke cadeaubonnen of lootjes uitgedeeld.

De beide boeken epigrammen staan in een lange traditie. In Martialis' dagen was het epigram een erkend literair genre geworden, wat het resultaat was van een eeuwenlange productie, vooral bij de Grieken, maar intussen dan ook bij de Romeinen. Vooral de grote dichter Catullus (eerste eeuw v.Chr.) geldt als een van Martialis' voorbeelden. De gedichten in de beide boeken bevatten veel vaste kenmerken van het antieke epigram.

Steeds probeert de dichter iets concreets te vatten in pakkende bewoordingen, liefst met een onverwachte wending, een pointe, een grapje, een climax, of een ander interessant einde. Retorische middelen, stijlfiguren en woordgrappen behoren tot het arsenaal van de maker, maar niet zelden zijn er ook fraaie beelden en poëtische woordcombinaties. Soms is het lekker gemakkelijk en direct te volgen, dan weer wordt alles opzettelijk moeilijk geformuleerd en krijgt de lezer eerder een soort raadseltje voorgezet. Variatie is overal de leidraad, en links en rechts zijn verwijzingen naar andere teksten opgenomen, zodat ook de literair onderlegde lezer wordt bediend.

Bij de eerste kennismaking lijken de beide bundels een ordeloos geheel: een grote verzameling korte gedichtjes die lukraak bij elkaar zijn gezet. Maar het vraagt niet veel geduld of grote concentratie om te zien dat het werk sporen vertoont van een doelbewust ordenende hand.

Boek 13 is in grote lijnen opgezet volgens de structuur van een uitgebreid en luxe diner. Aangezien de thematiek beperkt is tot cadeautjes in de vorm van voedsel en drank is dat geen onredelijke keuze. Na de drie langere openingsgedichten, waarin het kader van de Saturnalia wordt geschetst en de dichter ook een paar literair-programmatische punten maakt, begint het feest in #4 met een lange reeks 'voorgerechten en amuses', die zich ook weer laat onderverdelen in verschillende secties. Vanaf

#51 begint het meer serieuze werk van hoofdgerechten, met gevogelte, vis en wild. Ten slotte volgt, geheel volgens de antieke traditie, na de maaltijd nog een drinkgelag. Dat levert een imposante en fascinerende reeks epigrammen over wijnen op (#106–#125).

Ook Boek 14 opent met twee inkaderende en programmatische gedichten van wat grotere lengte. Daarna volgt een enorm aantal cadeautjes, bijna tweemaal zo veel als in boek 13. Het basisprincipe hier wordt uitgelegd in gedicht #1: het zijn afwisselend ‘dure’ geschenken, zoals die passen bij rijken, en ‘goedkope’ die meer passen bij arme mensen. In de vertaling zijn ze vrij consequent aangeduid als ‘A’- respectievelijk ‘B’-geschenk.

In de schaarse secundaire literatuur over dit boek wordt druk gespeculeerd over de juiste volgorde van de epigrammen, want het is lang niet altijd evident wat nu ‘rijk’ en ‘arm’ is. In nogal wat gevallen zijn cadeaus alleen maar ‘eenvoudig’ vergeleken met een voorafgaand exorbitant duur geschenk, of omgekeerd. De knapzak van #81 is alleen maar kostbaar in vergelijking met de nóg goedkopere bezem van #82, terwijl de esdoornen tafel van #90 alleen maar kan gelden als eenvoudig na de onbetaalbare citroenhouten tafel van #89. De dichter speelt hiermee graag een spel, zo lijkt het, en we kunnen de soms vergaande discussies over aanpassingen in de volgorde dus laten voor wat ze zijn. In deze uitgave is de gangbare volgorde vrijwel steeds gehandhaafd en is bij de aanduiding ‘A’ / ‘B’ een zeker pragmatisme in acht genomen. In een sectie over literaire werken (#183–196) is het volgens sommigen, onder wie de geleerde commentator T.J. Leary, niet goed mogelijk te bepalen welke geschenken ‘A’ en ‘B’ zijn. Toch is er in die subreeks regelmatig sprake van ongewone, perkamenten uitgaven (zie de aantekeningen ter plaatse). Ik heb daarom in afwijking van Leary ook daar ‘A’s en ‘B’s toegekend.

Een globale afwisseling tussen ‘rijke’ en ‘arme’ geschenken is structureel gezien de ruggengraat van boek 14. Het materiaal is vervolgens opgedeeld in verschillende onderafdelingen, die elkaar in een niet erg strakke structuur opvolgen: bureauspullen en speelgerei, persoonlijke dingen, ijzerwaren, voorwerpen uit de privésfeer en varia vullen de eerste helft (tot #93). Daar is de volgorde veelal niet dwingend maar losjes. Veel epigrammen-duo’s zouden best een andere plek kunnen krijgen zonder dat het stoort. Vanaf #93 komt er wat meer lijn in, met tafelgerei, kleding en textiel, en spel en kunst. Twee inhoudelijke hoogtepunten blijven voorbehouden voor de laatste fase vanaf #183: een fascinerende sectie met literaire boeken en een slotserie met dieren en slaven.

De vermelding van slaven raakt aan een gevoelig punt voor moderne lezers (‘slaven cadeau geven’ lijkt niet bepaald feestelijk). Dat brengt haast als vanzelf een andere vraag aan de orde die betrekking heeft op de twee bundels als geheel. Namelijk: hoe zijn deze gedichten precies bedoeld? Gaat het hier om modelversjes van Martialis die mensen kunnen overschrijven en op hun desbetreffende cadeautjes plakken? Een Sinterklaas-verzenboek voor eigen gebruik? De bundels worden soms wel in die trant ‘afgeserveerd’ in handboeken en globale overzichten. Maar zorgvuldige lectuur laat zien dat dit niet waarschijnlijk is. Martialis was als dichter nét te zelfbewust om alleen een soort praktische grabbelton voor zijn lezers te produceren. Hij wil duidelijk meer.

Op een aantal plaatsen in zijn werk suggereert hij dat de gedichten worden aangeboden aan zijn *lezers*. Daarbij maakt hij een paar keer het grappige punt dat mensen eventueel zijn versjes kunnen weggeven *in plaats van echte cadeautjes* (zie bijvoorbeeld # (13) 3 en # (14) 1. Het is moeilijk om hierin een serieuze dichterlijke intentie te lezen. Het zijn eerder literaire knipogen.

Wat krijgen die lezers dan, als het niet gaat om overschrijfgedichten bij standaardcadeaus, of om symbolische in plaats van echte presentjes? Het antwoord laat zich raden: ze krijgen poëzie.

In deze twee bundels toont Martialis een breed, saturnalisch panorama van feestelijke, grappige en gewone voorwerpen, dieren en mensen. Een soort *tableau vivant* van de Romeinse wereld in feeststemming, een geschreven weerslag van het winterfeest waarin men het hele jaar kan bladeren om de december-sfeer weer op te snuiven. De beschreven onderdelen omvatten de grootst mogelijke variëteit, van lekker en duur tot vies en goedkoop, van exorbitant en imposant tot suf en belachelijk. En ja, van saai en afstotelijk tot geil en opwindend, want wie goed zoekt vindt hier wel degelijk ook wat typische Martialis-verzen met een erotische of seksueel geladen inhoud.

Binnen dat bonte geheel aan motieven streeft de dichter ook in stilistische en literaire zin steeds naar afwisseling en verrassing. In de geleerde boeken en artikelen over de *Xenia* en *Apophoreta* gaat de aandacht vooral uit naar de zakelijke inhoud. Historici en archeologen zeggen er vaak meer over dan literatoren. Begrijpelijk misschien, gezien de vaak zeldzame items en bijzondere voorwerpen. Maar ook de literaire vormgeving, afgezien van de structuur van de boeken als geheel, is interessant en verdient nadere beschouwing.

Een aspect dat ik hier kort wil bespreken is de communicatieve situatie in de gedichten: wie spreekt tot wie – en in welke toon? In de meeste epigrammen spreekt er een ik-figuur, laten we zeggen de dichter, tegen een potentiële ontvanger over een denkbeeldig geschenk. Dat zouden we kunnen aanduiden als het basisschema: onderwerp (dichter)-meewerkend voorwerp (ontvanger)-lijdend voorwerp (geschenk).

Maar al snel valt op dat in tal van gedichten een andere setting van toepassing is. In #13-11 gaat het geschenk bij wijze van grap niet naar de ontvanger maar 'naar iemand anders' en in #14 moet de ontvanger iets aan de ik-figuur uitleggen (een soort omgekeerde communicatie). Vanaf #22 zien we geregeld gedichten die moeten worden geïnterpreteerd als 'spreekende geschenken': het geschenk richt zich, sprekend over zichzelf, tot de ontvanger. Dat kan in het enkelvoud, maar ook in het meervoud (#25 en andere). In #24 krijgt de ontvanger woorden in de mond gelegd, en zo zijn er vele varianten.

De 'spreker' kan dus de 'gevende' ik-figuur zijn, of een denkbeeldige afspiegeling van zijn persoon, zoals in #13-95), waar we woorden lezen van een jager. Heel regelmatig speelt die ik-figuur met vormen in de eerste persoon meervoud ('wij', 'ons'), dus met de suggestie dat hij spreekt namens een groep mensen, of misschien wel alle gewone Romeinen. De al genoemde categorie 'spreekende geschenken' blijkt een rode draad in de bundels, waarbij soms duo's of trio's direct na elkaar staan en dan weer opvallend lang uitblijven. En wie goed oplet ziet daarnaast soms een slim bedachte andere variant, zoals in #14-168, waar een ontvanger spreekt tegen de gever. De zaken zijn dan compleet omgedraaid.

De aangesprokene is meestal de denkbeeldige ontvanger van het geschenk, maar ook hier zijn variaties mogelijk. De dichter wendt zich bijvoorbeeld een enkele keer tot de Muzen (#13-1) of Saturnus (#14-1), of tot de Romeinen als geheel (#13-91 en #14-223) of hij spreekt het weg te geven voorwerp zelf aan (#13-85). Ook een gedicht dat rechtstreeks gericht is aan Caesar ontbreekt niet (#13-127).

De meeste gedichten gaan over geschenken en beschrijven dan als vanzelf iets van hun eigenschappen. Maar ook daarin zijn allerlei schakeringen mogelijk. Het gedicht

kan lovend of kritisch zijn, plagerig of vriendelijk, het kan levenloze geschenken of dieren voorzien van menselijke emoties, of eigenlijk juist meer zeggen over de ontvanger of de intenties van de gever. Alleen al de steeds wisselende communicatieve setting in de epigrammen houdt de lezer bij de les.

Een ander aspect van Martialis' literaire vormgeving zit in de pointe. Elk gedicht heeft 'iets speciaals' in de afronding van de gedachte, vaak op het einde. In zijn latere werk is het nogal eens een obsceniteit of een grove belediging, of in ruimere zin iets heftigs. In deze bundels is het minder vaak een knaleffect. Maar er is altijd wel iets markants. Een grappige tegenstelling of paradox, een pakkend beeld of zinnelijk detail, een filosofische gedachte of een geografische verplaatsing naar een exotisch land, om een paar voorbeelden te noemen. En er zijn woordgrappen, mooie beelden, knipogen en toespelingen, beroemde namen – de mogelijkheden zijn eindeloos.

Door handig te spelen met alle opties in inhoud en thematiek, communicatieve vorm en afronding, weet Martialis steeds voor verrassing te zorgen. Elk volgend epigram kan weer een nieuwe en interessante ervaring opleveren.

Monotoon en onliterair zijn deze epigrammen welbeschouwd allerm minst. Integendeel, ze laten de vroege Martialis al zien als een behendig en volleerd literair jongleur, een bedreven artiest, die met minimale, en in zekere zin bescheiden dichterlijke stof boeiende poëzie kan maken.

Ik wil nog een stap verdergaan. Voor lezers van nu vormen zijn beide Saturnalia-boeken een unieke mogelijkheid om zich via teksten onder te dompelen in de meest fysieke aspecten van de Romeinse cultuur. Je komt als het

ware heel dicht bij de werkelijke, tastbare wereld van de Romeinen, bijna als in een archeologisch museum, maar dan via woorden. Dat is een indringende leeservaring die op sommige momenten iets mystieks kan krijgen. Juist door alle aardse en alledaagse, vergankelijke elementen gebeurt er iets speciaals: je wordt als lezer zelf een Romein, voor even.

Begin

4 Wierook

Moge *de Germaan* heel laat
regeren in de hoge hemel
en heel lang op aarde hier:
wierook voor Jupiter!

Wierook: het eerste concrete element in de bundel betreft geen eten of drinken, maar brengt als het ware een inleidend offer. ¶ De Germaan: Domitianus, die in de zomer van 83 deze erenaam (Germanicus) heeft aangenomen, ter gelegenheid van zijn zege over de Chatti.

5 Peper

Loot je soms een vijgensnip,
zo'n gelig bleke met een brede
buik, wees dan de slimste thuis
en doe er peper bij.

Peper: een breed toepasbare specerij opent de reeks geschenken. Mogelijk is het ook een symbool voor 'pittige', pakkende taal. ¶ Loot je: tijdens feesten zoals de Saturnalia worden door rijken vaak cadeautjes verdeeld, vaak via een soort tegoedbonnen met wisselende waarde. ¶ Vijgensnip: vergelijk #49. ¶ Slimste thuis: in het Latijn een woordgrap. Het gebruikte werkwoord (sapere) betekent zowel 'wijs zijn, slim zijn' als 'smaak hebben, proeven'. De suggestie is hoe dan ook dat de vijgensnip wat extra's nodig heeft om goed te smaken.

Voorgerechten

GRANEN, BONEN EN GROENTEN

6 Grutten

Grutten geef ik. Tja, een rijke
geeft misschien wel honingwijn.
Of geeft die rijke niets? Dan koop
die honingwijn maar zelf..

Grutten: een goedkoop soort voedsel, eigenlijk niet geschikt als geschenk. De dichter varieert in deze bundel bewust tussen heel eenvoudige geschenken (soms juist in grootsprakige taal beschreven), en zeer luxueuze cadeaus. ¶ Honingwijn: (Lat mulsum), een zeer kostbare wijnvariant; vergelijk #106 en #108. ¶ Koop: een plaagstootje aan het adres van de ontvanger: hij verdient kennelijk geen duur geschenk, van niemand.

7 Bonen

Met witte bonen lekker schuimend
in een rode pot hoef jij
niet telkens op te draven bij
die sjeike etentjes.

Schuimend: een positief punt. Het is dus geen teken van bederf, maar wekt eerder de indruk dat de bonen goed zijn ingemaakt. ¶ Op te draven: als behoeftige tafelgast bij een rijke gastheer. De vermeende armoede van de ontvanger is hier dus uiteindelijk iets goeds.

8 Speltpap

Gebruik je potten eerst voor pap
van spelt uit Clusium, en eet je
vol. De lege potten zijn dan
goed voor zoete most.

Clusium: oude stad in Etrurië, bekend om zijn spelt. ¶ Zoete most: de aanwijzing is niet helemaal duidelijk. Misschien is bedoeld dat je een pot eerst moet vullen met pap, dan de inhoud opeten, en vervolgens in de pot moest doen en die inkoken tot siroop.

9 Linzen

Presentje uit Pelusium!
Hier heb je linzen van de Nijl.
Goedkoper spul dan grutten, maar
toch duurder dan die bonen!

Pelusium: stad in de Nijldelta, hier plaatsvervangend voor heel Egypte. ¶ Linzen: een gerecht dat nauw verbonden wordt met Romeins Egypte. ¶ Duurder: alle drie de genoemde etenswaren zijn goedkoop. Het gedicht maakt een knipoog naar het ijverige onderlinge 'prijzvergelijken' onder gretige ontvangers van cadeaus.

10 Bloem

Wat bloem zoal vermag en wat je
daarmee allemaal kan doen,
het is ontelbaar. Altijd goed
voor bakkers en voor koks.

Bloem: fijne tarwebloem. Een geschenk van alledaagse bloem lijkt op zichzelf niet interessant en het gedicht maakt geen grappig of opvallend punt. Mogelijk ontgaat ons de clou.

11 Gerst

Wat ezeldrijvers aan hun ezels
(want die zwijgen wel) onthouden
geef ik... aan de herbergier.
Dit is dus niet voor jou!

Gerst: hier en in enkele andere gedichten wordt het onderwerp alleen genoemd in de titel. De rest is dan een soort raadseltje. ¶ Zwijgen wel: zinspeling op een gangbare vorm van fraude, waarbij ingehuurd ezeldrijvers het voor de ezels bestemde voer doorverkopen aan herbergiers, waarna zij de ezels iets goedkopers voorzetten. ¶ Niet voor jou: een plagerige opmerking tegenover de ontvanger van het geschenk.

12 Graan

Voilà driehonderd schepel graan
geproduceerd in Afrika.
Pak aan, dan hoeft hier bij de stad
jouw landje niet te sterven.

Driehonderd schepel: een relatief grote hoeveelheid, en dus een duur cadeau vergeleken met eerdere presentjes. Aan de andere kant is het geen hoeveelheid waarmee je een serieus landgoed ongebruikt kunt laten. Indirect is dit dus eerder een plaagstootje, met de implicatie dat het bij 'jouw landje' gaat om een onbeduidend stukje grond, een klein buitenverblijf. ¶ Afrika: een groot leverancier van graan. Vooral Egypte geldt als 'graanschuur van Rome'.

13 Bieten

Om flauwe bietjes, lunch van werkluï,
serieus te laten smaken
doet een beetje kok er meestal
wijn en peper bij.

Bieten: algemeen gegeten groente, soms ook vermeld vanwege zijn laxerende werking; voor die laatste associatie vergelijk ook #14. ¶ Peper: vergelijk #5.

14 Sla

Bij onze opa's kwam de sla
als slot van het diner op tafel.
Leg eens uit: waarom komt hij
bij ons ter opening?

Slot van het diner: sla ná de maaltijd was een culinaire gewoonte uit de Republikeinse periode, die blijkbaar in de vroege keizertijd is veranderd. ¶ Ter opening: de vertaling is bewust enigszins dubbelzinnig. De dichter suggereert dat sla als amuse bij een copieus maal een teken is van decadentie. De achterliggende gedachte is vermoedelijk dat sla laxerend kan werken, en dus 'maag en darmen vrijmaakt' voor een volgende bras- en slemppartij.

15 Smokeless hout

Ligt jouw boerderij nabij
Nomentum? Neem dan, beste Landman,
als je naar je hofstee gaat
je eigen houtjes mee.

Smokeless hout: hout geïmpregneerd met water of oliedrab, speciaal geschikt voor open haarden zoals die gebruikt worden op het platteland. ¶ Landman: ironische aanduiding voor een stadsbewoner met een huisje buiten de stad; vergelijk #12. ¶ Nomentum: waarschijnlijk de moderne plaats Mentana, zo'n twintig kilometer noordoostelijk van Rome. Martialis heeft hier zelf een buitenhuis, maar dat lijkt niet relevant voor het gedicht; de plaats is vooral een symbool van het degelijke Italische platteland. ¶ Houtjes mee: een paradoxaal geschenkje. Een echte Romeinse boer zou voor brandhout zelfvoorzienend moeten zijn.

16 Knollen

Ik schenk u thans... een portie knollen,
groenvoer dol op winterkou,
de favoriete kost, ook nu,
van Romulus in den hoge.

Knollen: een alledaagse, goedkope groente. ¶ Romulus: legendarische eerste koning van Rome, na zijn regering vergoddelijkt, staat hier model (al dan niet ironisch) voor ouderwetsche eenvoud en degelijkheid.

17 Stronkjes kool

Laat je kooltjes niet verbleken,
niet je eetlust tegengaan!
Dus kleur je kool maar lekker groen
met wat salpeterzout.

Salpeterzout: een nu in onbruik geraakte vorm van zout van verdund salpeterzuur. Geeft een groene kleur af.

18 Snijlook

Telkens als je scheuten snijlook
uit Tarentum, met die zware
geur, hebt opgepeuzeld, is het:
zoenen? Mondje dicht!

*Snijlook: eenvoudige groente, armeluiskost waarvan je slechte adem krijgt.
¶ Tarentum: grote stad in Zuid-Italië, Tarente, het moderne Taranto, aan de
naar die stad genaamde golf.*

19 Knoflook

Voortreffelijke knoflook komt
uit woudenrijk Aricia.
Kijk hier: die stam, zo wit als sneeuw!
Kijk daar: dat groene haar!

Aricia: plaats in Latium, beroemd om een heilig woud van Diana. ¶ Haar: bedoeld zijn kafnaalden of misschien groene blaadjes bij de bol. De kleine verse knoflook wordt licht spottend beschreven als een grote boom.

20 Rapen

Dit komt uit weelderige tuinen
in het land van Amiternum.
Nursiaanse ballen kun je
vaker laten liggen.

Amiternum: plaats in het Sabijnse gebied, bekend om zijn rapen. ¶ Nursia: ongeveer dertig kilometer noordelijk van Amiternum, bekend vanwege dezelfde groente. Het gedichtje draait om de (echte of vermeende) rivaliteit tussen beide plaatsen. ¶ Ballen: een spottende aanduiding voor knollen. Knollen en rapen zijn volgens antieke auteurs afkomstig uit hetzelfde zaad, dat echter op verschillende wijzen wordt gezaaid.

21 Asperges

De fijne sprietjes uit Ravenna,
die daar groeien bij de zee,
zijn welkom, zeker, maar nog meer
asperges in het wild.

Ravenna: bekende stad in Italië, aan de Adriatische kust, beroemd om zijn eerste klas gekweekte asperges van flinke dikte. De aanduiding 'sprietjes' (Latijn spina, eigenlijk 'doorn') is dus grappig bedoeld.

VRUCHTEN EN KAZEN

22 Harde druiven

‘Ongeschikt voor bekers, ik,
een druif waar Bacchus niets aan heeft.
Maar als je mij *niet* drinkt zal ik
voor jou als nectar zijn!’

Ik: dit is het eerste van een reeks gedichten waarin het presentje sprekend wordt opgevoerd. ¶ Bacchus: god van de wijn, hier plaatsvervangend voor wijn. ¶ Nectar: legendarische godendrank, hier symbool voor iets heel lekkers.

23 Vijgen van Chios

Chios-vijgen lijken wel op
oude wijn uit Setia:
volrond en sappig van zichzelf
en van zichzelf al pittig.

Chios: Grieks eiland, bekend om zijn smaakvolle vijgen. De wijn van Chios is in Rome ook beroemd, maar geldt juist als mild en zacht. ¶ Setia: bergstadje in Latium (het huidige Sezze), waar een sterke wijn vandaan komt; vergelijk #112.

24 Kweeperen

Wanneer men jou kweeperen voorzet
ingemaakt in Griekse honing,
kun je zeggen: ‘Deze vruchten
really taste like honey.’

Really taste like honey: een ingewikkelde, tweetalige grap. In honing ingemaakte kweeperen, die van zichzelf eigenlijk juist bitter zijn, worden

aangeduid met een uit het Grieks afkomstig woord voor zoete appels (melimela).

25 Dennenappels

‘Wij zijn Cybele’s fruit. Gaat gij,
o, reiziger, dan ver van hier,
opdat uw arme hoofd niet wordt
gebutst door onze val.’

Wij: dit is het eerste gedicht met een sprekend onderwerp in de meervoudsvorm. Vergelijk #26, 46 en andere. ¶ Cybele: belangrijke oosterse godin, wier cultus ook in Rome ingang heeft gevonden. De volgelingen van Cybele worden veelal argwanend gezien. Het gedicht drijft indirect de spot met de cultus, vooral door het gebruik van plechtige taal. ¶ Val: het vallen vanuit de boom.

26 Peerlijsterbessen

‘Lijsterbessen zijn wij. Goed
om slappe darmen strak te trekken.
Dus niet zelf gebruiken! Geef ons
liever aan je toyboy.’

Strak te trekken: dat wil zeggen, ze werken tegen diarree. ¶ Toyboy: bedoeld is een favoriete jonge slaaf die als passieve seksuele partner dient (en dus beter geen darmproblemen kan hebben); vergelijk #69.

Bureauspullen en speelgerei

3 Citroenhouten schrijftafeltjes

‘Wanneer wij, platen hout, niet waren
opgesplitst tot dunne plankjes
waren wij de nobele last
van Afrikaans ivoor.’

A-gedicht (kostbaar geschenk). ¶ Citroenhouten: het gaat om een kostbare houtsoort, die in de literatuur vaak symbolisch is voor decadente luxe. ¶ Schrijfplankjes: houten exemplaren (in tegenstelling tot gewone vormen met een waslaag) worden beschreven met inkt. Bekend zijn de vele vondsten van houten schrijftafeltjes uit Vindolanda. ¶ Afrikaans ivoor: bedoeld zijn luxe, ivoren tafelpoten. Voor tafelbladen van citroenhout, zie #89 en #91.

4 Vijfvoudige schrijftafeltjes

Het bloed van jonge stieren warmt
de blijde voorplaats van de meester
als een ‘vijflaags’ hem een hoge
eer heeft toegekend.

B-gedicht (goedkoop geschenk). ¶ Jonge stieren: bedoeld is een dankoffer. Normaal gesproken volstaat men met één dier. ¶ Vijflaags: een gewoon, vijfvoudig wassen schrijftafeltje. ¶ Hoge eer: wellicht het consulaat. Blijkbaar krijgt de betrokkene daarover een schriftelijk bericht.

5 Schrijfplankjes van ivoor

Doffe was mag jouw verzwakte
ogen niet verdonkeren:
laat zwarte letters voor jou kleuren
op sneeuwwit ivoor.

A ¶ *Doffe: vanwege de donkere kleur van Romeinse was, vaak zwart of rood. Hierop ingegrifte letters zijn slecht leesbaar. ¶ Ivoor: schrijfplankjes van ivoor worden alleen in dit gedicht genoemd.*

6 Drievoudige schrijftafeltjes

Die drielaags tafeltjes van ons
vind jij een waardeloos geschenk.
Maar niet wanneer je meisje schrijft:
‘Vanavond kom ik langs’.

B ¶ *Drievoudige: uiteraard is deze vorm nog gangbaarder en eenvoudiger dan de vijflaags variant uit # 4. ¶ Ons: vergelijk aantekening bij #20. ¶ Meisje: vriendin. Het gedicht roept de sfeer op van Romeinse liefdespoëzie.*

7 Perkamenten schrijftafeltjes

Al heet dit ‘perkament’, denk jij maar
dat het hierbij gaat om was.
Zo vaak je nieuwe tekst wilt maken
wis je alles uit.

A ¶ *Perkamenten: aantekenboekjes van perkament zijn een duur alternatief voor wastafeltjes. ¶ Wis je alles uit: het perkament wordt beschreven met afwischbare inkt.*

8 Vitelliaantjes

Al blijft zo'n briefje dicht,
een meisje dat het krijgt
weet meteen genoeg.

B(1) ¶ *Vitelliaantjes: piepkleine briefjes, genoemd naar een verder onbekende Vitellius (niet de 1e eeuwse keizer). ¶ Al blijft...: het Latijnse gedicht is geschreven in hendecasyllabi, zoals eerder in #(13) 81. Ook de vertaling is daarom anders van vorm en ritme. ¶ Weet meteen genoeg: het is een liefdesverzoek.*

9 Idem

'Minibriefjes, wij, je ziet het,
dus je denkt: wij gaan naar een
vriendinnetje. Nee, mis! Zo'n briefje
bedelt ook om geld.'

B(2); combinatie met de vorige. ¶ *Vriendinnetje: zoals in #8. ¶ Geld: blijkbaar worden ook bedelbrieven op onooglijk kleine blaadjes geschreven.*

10 Grote papyrusvellen

Het is geen klein geschenk
wanneer een dichter jou
lege vellen geeft.

A ¶ *Grote papyrusvellen: een gangbaar geschenk bij de Saturnalia. ¶ Het is: gedicht in hendecasyllabi, vergelijk #8. ¶ Lege vellen: dus bladen die niet bedorven zijn met saaie poëzie. Een staaltje dichterlijke zelfironie en schijnbare zelf-depreciatie, zoals vaker. De gedachte krijgt natuurlijk alsnog de vorm van een gedicht.*

11 Briefpapier

Of dit naar vagelijk bekenden
dan wel lieve vrienden gaat,
dit vel spreekt alle adressaten
steeds als 'beste' aan.

B ¶ *Briefpapier: eenvoudige, smalle vellen papyrus bedoeld voor brieven. ¶ 'Beste': een verwijzing naar de gangbare briefopening (in het Latijn groet de briefschrijver de aangeschreven als suos 'de zijnen').*

12 Ivoren geldkistjes

Dit kistje is alleen gepast
voor muntgeld met een gele kleur.
Gebruik voor zilver maar wat anders.
Iets van hout of zo.

A ¶ *Met een gele kleur: van goud. ¶ Van hout: vergelijk het volgende gedicht.*

13 Houten geldkistjes

Zit ergens onderin ons kistje
in de troep wat goeds? Voilà:
cadeau! Of is het inhoudsloos?
Dan krijg je 't kistje zelf.

B ¶ *In de troep: het gegeven doosje is blijkbaar gebruikt. Het is dus een wel erg schamel geschenk.*

14 Ivoren kootjes

Zodra de kootjes na het werpen
allemaal wat anders tonen,
noem je mijn geschenk aan jou
‘een hele beste worp’.

A ¶ *Kootjes: rechthoekige spelstenen met afgeronde zijkan-
ten; vergelijk #(13) 1. Romeinen spelen met vier stuks. ¶ Allemaal wat anders: vier
dezelfde waarden is de laagste worp, vier verschillende waarden de hoogste,
dus precies het omgekeerde als bij de meeste dobbelspe-
len.*

15 Dobbelstenen

‘Ik ben een dobbelsteen. In aantal
halen kootjes mij maar in.
Mij best! Zolang bij mij maar vaak
de inzet groter is!’

B ¶ *Dobbelstenen: vergelijk #(13) 1. De Romeinen spelen met drie dobbel-
stenen; de hoogste worp is driemaal 6. ¶ Inzet: bij dobbelen gaat het snel
om hogere sommen geld, doordat men speelt voor een vast bedrag per punt
verschil.*

16 Torentje

‘Een slinkse hand gooit kootjes graag
zoals hij zelf heeft voorgekookt.
Maar lukt dat metterdaad met mij?
Dan heeft hij puur geluk.’

A ¶ *Torentje: (Lat. turricula, ook wel fritillus), een dobbelbeker met een
smalle hals en brede onderkant en van binnen geribbeld, om vals spel tegen
te gaan.*

17 Speelbord

Bovenop wordt graag met stenen
tweemaal zes gescoord, terwijl
vanonder witte stukken sterven
tussen dubbele zwarte.

B (hoewel het hier niet duidelijk een goedkoop item betreft). ¶ **Speelbord:** in dit geval; tweezijdig beschilderd, voor twee verschillende spelen: 'twaalf vlakken' (een soort Backgammon), en 'rovertjes' (Lat. *latrunculi*; een soort schaken of dammen). ¶ **Bovenop...:** volgens sommigen spreekt hier het bord zelf (het Latijn leest een los woordje *mihi* 'bij mij', 'voor mij'), maar hier kan evengoed de gever spreken. ¶ **Sterven:** bij het spel wordt een stuk van de tegenpartij ingenomen door het tussen twee eigen stukken 'klem' te zetten.

18 Speelstukken

Wanneer je oorlog speelt met achter-
bakse rovers, is dit mooie
glinsterstuk voor jou soldaat.
Of juist de grote vijand.

A ¶ **Speelstukken:** bedoeld zijn stukken voor het spel '*latrunculi*', genoemd in het vorige gedicht. ¶ **Glinsterstuk:** het is waarschijnlijk gemaakt van glas. ¶ **Vijand:** je speelt ermee of ertegen, al naar gelang je rol of plaats aan het bord.